

Agata Żak

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

**ZMIANA POWIERZCHNI GOSPODARSTW INDYWIDUALNYCH
OBJĘTYCH SYSTEMEM FADN A STRUKTURA AGRARNA
W POLSCE W LATACH 2005-2009**

*THE AREA CHANGES IN FADN-PARTICIPATING FARMS AND POLAND'S
AGRARIAN STRUCTURE DURING THE PERIOD 2005-2009*

Słowa kluczowe: gospodarstwo indywidualne, struktura agrarna, areal, struktura zasiewów, grunty orne

Key words: farm, agrarian structure, area, crop mix, arable land

Abstrakt. W Polsce konieczna jest poprawa struktury obszarowej gospodarstw indywidualnych. Przemiany agrarne wymusza wzrost konkurencyjności na Wspólnym Rynku Rolnym. Przedstawiono zmiany jakie zaszły w powierzchni oraz strukturze gospodarstw indywidualnych. Zbadano również poziom zmian struktury użytków rolnych i struktury zasiewów. Do badań wykorzystano próbę gospodarstw uczestniczących w systemie rachunkowości rolnej FADN w latach 2005-2009. Niezależnie od zmian obszarowych w strukturze użytków rolnych dominowały grunty orne, natomiast struktura zasiewów zdominowana była przez zboża.

Wstęp

Aksesja 1 maja 2004 r. Polski do Unii Europejskiej, poprzedzona kilkuletnimi działaniami dostosowawczymi, w istotny sposób wpłynęła na zmianę warunków prowadzenia działalności gospodarczej w sektorze rolnictwa i przemysłu spożywczego, jak i całego ich otoczenia rynkowego.

O konkurencyjności rolnictwa polskiego w UE będzie decydowało efektywne wykorzystanie potencjału produkcyjnego uzależnione od lokowania części produkcji rolniczej na rynku UE. Na wskazane imperatywy konkurencyjności polskiego rolnictwa wpływać będą także czynniki znajdujące swoje źródło we wspólnej polityce rolnej UE oraz sposobie organizacji i funkcjonowania poszczególnych rynków rolnych [Siemiński 2008]. Jednakże wprowadzenie dopłat deformuje proces poprawy konkurencyjności polskich gospodarstw, na co wpływ ma „sztuczne trwanie” rolników w gospodarstwach o najmniejszej powierzchni użytków rolnych. Skutkuje to jednocześnie ograniczeniem podaży ziemi oraz wzrostem jej znaczenia [Żak 2011].

Warunki gospodarki rynkowej wymuszają w Polsce, jak i innych krajach UE ukierunkowanie polityki państwa na zmniejszenie liczby gospodarstw rolnych oraz wzrost ich przeciętnego areалу.

Celem artykułu było rozpoznanie jak zmiany powierzchni gospodarstw indywidualnych objętych systemem FADN wpływają na przemiany agrarne w Polsce po przystąpieniu do UE.

Materiał i metodyka badań

Analizie poddano powierzchnię gospodarstw i ich strukturę z podziałem na grupy obszarowe. Zbadano również wpływ zmian obszarowych na strukturę użytkowania ziemi oraz zasiewów na gruntach ornych. Badania dotyczyły danych za lata 2005-2009. Źródła materiałów badawczych stanowiły dane uzyskane z GUS oraz FADN. Posłużono się metodą opisową, metodami statystycznymi, w tym rachunkiem korelacji i regresji.

Badaniami objęto gospodarstwa indywidualne, uczestniczące nieprzerwanie w systemie zbierania i wykorzystywania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych w Polskim FADN (*Farm Accountancy Data Network*) w latach 2005-2009. Jest to jedyna baza danych gromadząca dane według jednolitych zasad, co umożliwia tworzenie reprezentatywnej próby towarowych gospodarstw rolnych funkcjonujących na danym obszarze.

Gospodarstwa pogrupowano według tendencji zmian obszarowych (lub ich braku):

A – zmniejszających,

B – bez zmian,

C – zwiększających powierzchnię do 25%,

D – zwiększających powierzchnię powyżej 25%.

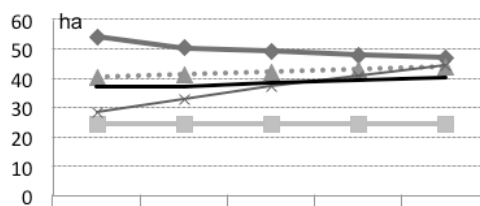
Wyniki badań

Analizę przemian agrarnych w badanej grupie gospodarstw rozpoczęto od przedstawienia zmian w powierzchni użytkowanych użytków rolnych, jakie zaszły w latach 2005-2009. Zdaniem Ziętarey [1998] udział użytków rolnych w ogólnej powierzchni gospodarstwa informuje o strukturze powierzchni ogólnej, natomiast udział części składowych użytków rolnych w powierzchni UR określa ich strukturę. Jak podaje Wiatrak [1982] powierzchnia użytków rolnych nie przesądza o potencjale produkcyjnym gospodarstwa rolnego, ale jednak determinuje go w znacznym stopniu oraz istotnie współdecyduje o stopniu efektywności kapitału i pracy oraz wysokości dochodów i akumulacji.

Z danych przedstawionych na rysunku 1 wynika, iż średnia powierzchnia UR w badanych gospodarstwach była kilkakrotnie wyższa od średniej wielkości gospodarstwa w Polsce, która według danych GUS w 2005 r. wynosiła 6 ha, a do 2009 r. wzrosła do 10 ha. Średnia powierzchnia gospodarstwa w badanej zbiorowości wzrosła o 3 ha. Mimo wyższego tempa wzrostu areалу gospodarstw w odniesieniu do całego kraju i tak w 2009 r. średnia powierzchnia UR podmiotu prowadzącego rachunkowość rolną przyjętego do badań była blisko 4-krotnie wyższa.

W szczegółowej analizie gospodarstw z podziałem ze względu na zmianę powierzchni zauważono kilka prawidłowości. Podmioty zmniejszające obszar charakteryzowały się w całym okresie najwyższą średnią powierzchnią UR. Jednak tylko takie gospodarstwa zmniejszyły areal w latach badań o blisko 14%. Zdecydowanie najmniejszą powierzchnię miały gospodarstwa o stabilnej powierzchni – znacznie poniżej średniej dla badanej grupy. Podmioty zwiększające swój areal do 25% charakteryzowały się zbliżonym tempem wzrostu (8%) w porównaniu ze średnią dla całej zbiorowości. Zdecydowanie w największym stopniu zwiększyły średnią powierzchnię gospodarstwa z grupy D – o 56%. Ich areal w 2005 r. był blisko o 23% mniejszy od średniej, natomiast w 2007 r. już niespełna o 3%. Natomiast na koniec okresu analizy przekraczały średnią powierzchnię o ponad 11%, zbliżając się do poziomu grupy A.

W badanej grupie dominowały gospodarstwa o powierzchni od 10 do 20 ha. Zdecydowanie najmniej było podmiotów bardzo małych, ich udział wynosił poniżej 5%. W badanym okresie jedynie gospodarstwa z grup powyżej 30 ha zwiększyły liczbę oraz udział w strukturze odpowiednio o 0,6% – duże oraz o 3% – bardzo duże. Udział pozostałych grup gospodarstw nieznacznie spadł o 0,4% – bardzo małe, 1% – małe, 1,7% – średnio małe oraz o 0,25% – średnio duże. Przedstawione wyniki w tabeli 1 wskazują na poprawę struktury gospodarstw na rzecz największych podmiotów.

	2005	2006	2007	2008	2009
◆ A <	54.27	50.43	49.28	47.99	46.80
■ B =	24.39	24.36	24.38	24.37	24.39
◆◆◆ C <= 25%	40.47	41.12	42.27	43.06	43.95
× D > 25%	28.49	32.84	37.36	40.92	44.47
— Średnia/Average	36.91	37.19	38.32	39.09	39.90

Rysunek 1. Średnia powierzchnia użytkowanych UR w ha w latach 2005-2009

Figure 1. The average operated area of arable land between 2005 and 2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych FADN

Source: own study based on the FADN data

Tabela 1. Zmiany w liczbie gospodarstw rolnych według grup obszarowych użytków rolnych w latach 2005-2009
Table 1. The changes in farm number by area category between 2005 and 2009

Rok/ Year	Bardzo małe/ Very small (<5 ha)	Małe/Small (5 ≤ 10 ha)	Średnio małe/ Medium – small (10 ≤ 20 ha)	Średnio duże/ Medium – large (20 ≤ 30 ha)	Duże/Large (30 ≤ 50 ha)	Bardzo duże/ Very large (≥ 50 ha)
2005	347	1 015	2 397	1 493	1 301	1 074
2006	332	1 001	2 398	1 462	1 330	1 104
2007	316	988	2 334	1 466	1 347	1 176
2008	316	959	2 313	1 454	1 356	1 229
2009	316	942	2 267	1 474	1 343	1 285

Źródło: jak na rys. 1

Source: see fig. 1

Tabela 2. Zmiany w strukturze gospodarstw rolnych według grup obszarowych użytków rolnych w latach 2005-2009
 Table 2. The changes in farm structure by area category between 2005 and 2009

Wyszczególnienie/ Farm size	Grupy obszarowe/Area category			
	A <	B =	C ≤25%	D > 25%
	udział/share [%]			
	2005			
Bardzo małe/ <i>Very small</i> (<5 ha)	3,82	6,78	6,78	5,80
Małe/ <i>Small</i> (5 ≤10 ha)	10,97	17,13	17,13	12,47
Średnio małe/ <i>Medium – small</i> (10 ≤ 20 ha)	27,91	36,75	36,75	30,59
Średnio duże/ <i>Medium – large</i> (20 ≤ 30 ha)	20,93	18,52	18,52	19,74
Duże/ <i>Large</i> (30 ≤ 50 ha)	17,95	12,93	12,93	18,27
Bardzo duże/ <i>Very large</i> (≥ 50 ha)	18,43	7,88	7,88	13,13
	2009			
Bardzo małe/ <i>Very small</i> (<5 ha)	5,37	2,02	1,61	2,27
Małe/ <i>Small</i> (5 ≤10 ha)	14,91	11,79	9,77	5,50
Średnio małe/ <i>Medium – small</i> (10 ≤ 20 ha)	31,25	29,59	27,43	20,40
Średnio duże/ <i>Medium – large</i> (20 ≤ 30 ha)	19,80	20,00	19,72	20,18
Duże/ <i>Large</i> (30 ≤ 50 ha)	14,37	20,46	22,39	22,67
Bardzo duże/ <i>Very large</i> (≤ 50 ha)	14,31	16,15	19,08	28,98

Źródło: jak na rys. 1

Source: see fig. 1

Następnie przeanalizowano jak zmiana obszaru wpłynęła na strukturę gospodarstw ze względu na powierzchnię UR (tab. 2). Można stwierdzić współzależność kierunku zmian w strukturze obszarowej ze zmianą areалу gospodarstw.

W badanym okresie zauważono w podmiotach z grupy A, w przeciwieństwie od pozostałych, zwiększenie udziału gospodarstw do 20 ha o blisko 9%. Największy wzrost nastąpił w przypadku podmiotów małych (o blisko 4%). W grupie A spadał udział gospodarstw z trzech największych grup obszarowych, w szczególności powyżej 50 ha (4%). Odwrotny trend wystąpił w przypadku gospodarstw z grup zwiększających powierzchnię. Natężenie przemian zależało od poziomu zmian areалу. W przeciwieństwie do grupy A, w tych grupach wzrósł udział gospodarstw powyżej 20 ha kosztem podmiotów o mniejszym areale. Zdecydowanie największe wahania wystąpiły w odniesieniu do średnio małych gospodarstw z przedziału 10-20 ha, spadki o: 7% (B), 9% (C), 10% (D) oraz z grupy największej – wzrost o: 8% (B), 11% (C) i 16% (D).

Zmiany w strukturze w poszczególnych grupach gospodarstw spowodowały znaczne rozbieżności w 2009 r. W podmiotach w największym stopniu zwiększających areal dominowały gospodarstwa powyżej 50 ha, ich udział był blisko 2-krotnie wyższy, niż w grupie zmniejszającej areal. Natomiast w tej grupie A kluczową rolę odgrywały podmioty małe (poniżej 20 ha) stanowiąc ponad 50%, w odróżnieniu do grupy D – udział takich gospodarstw nie przekraczał 30%.

Następnie przeanalizowano strukturę użytkowania ziemi ze szczególnym uwzględnieniem udziału gruntów ornych. Dane zawarte na rysunku 2 nie wskazały na wyraźną współzależność zmiany obszaru z powierzchnią gruntów ornych. Wszystkie grupy, za wyjątkiem B, miały wyższy udział gruntów rolnych niż średnia dla Polski. Gospodarstwa o stabilnej powierzchni charakteryzowały się najniższym udziałem gruntów ornych w porównaniu z pozostałymi grupami (od 3 do 8%). Największy wzrost ich udziału – powyżej 2% wystąpił w grupie zmniejszających areal. Świadczyć to może, iż rolnicy z tej grupy pozbywali się innych gruntów. Spadek udziału gruntów ornych zaobserwowano w grupie D, jednak nie należy tego oceniać negatywnie, gdyż wynikał on ze wzrostu gruntów przeznaczonych pod uprawy trwałe, których areal zwiększył się 2-krotnie.

Zbadano również strukturę zasiewów, jako jeden z elementów organizacji gospodarstw w zakresie produkcji roślinnej. Jest ona w dużym stopniu uzależniona bezpośrednio od decyzji rolników, pośrednio zaś od sytuacji rynkowej. Wpływ na nią ma również jakość gleb i czynniki klimatyczne. Zmiany w powierzchni badanych gospodarstw przedstawiono w tabeli 3. Niezależnie od zmian obszarowych, w strukturze zasiewów dominowały zboża, które stanowiły w 2005 r. od 76 do 84%, a w 2009 r. od 72 do 82%. Jak zauważa Juszczak [2005] duży udział zbóż w strukturze zasiewów wskazuje z jednej strony na uproszczenia organizacyjne w gospodarce płodozmianowej, z drugiej zaś na możliwość uzyskania z własnej produkcji pasz treściwych, wpływając na obniżenie kosztów i wzrost opłacalności produkcji.

Tabela 3. Struktura zasiewów w latach 2005-2009

Table 3. Crop mix by farm group between 2005 and 2009

Rok/ Year	Struktura zasiewów w grupach/ Crop mix by farm group [%]			
	A <	B =	C ≤ 25%	D > 25%
Zboża/Grains				
2005	32,95	15,27	25,01	17,41
2006	30,28	14,85	25,03	19,64
2007	28,89	14,75	24,96	21,78
2008	29,16	14,98	26,37	24,80
2009	27,52	14,73	25,87	26,32
Pozostałe uprawy polowe/Other field crops				
2005	9,80	2,71	6,55	4,16
2006	10,54	3,03	6,97	4,90
2007	10,74	3,14	8,13	6,27
2008	9,25	2,87	7,47	6,01
2009	10,36	3,00	8,54	7,16
Uprawy energetyczne/Energy crops				
2005	0,00	0,00	0,00	0,00
2006	0,00	0,00	0,00	0,00
2007	0,04	0,03	0,08	0,10
2008	0,21	0,00	0,13	0,05
2009	0,00	0,01	0,02	0,06
Warzywa i kwiaty/Vegetables and flowers				
2005	0,60	0,27	0,52	0,60
2006	0,63	0,29	0,56	0,70
2007	0,55	0,29	0,54	0,75
2008	0,47	0,28	0,53	0,75
2009	0,49	0,27	0,52	0,75

Źródło: jak na rys. 1

Source: see fig. 1

Jak podaje Floriańczyk [2009] struktura zasiewów na gruntach ornych dostarcza istotnych informacji o gospodarstwach rolnych. Można założyć, że tam gdzie kierunki zasiewów są bardziej zróżnicowane i udział roślin intensyfikujących oraz strukturotwórczych jest stosunkowo większy, warunki produkcyjne rolnictwa są lepsze.

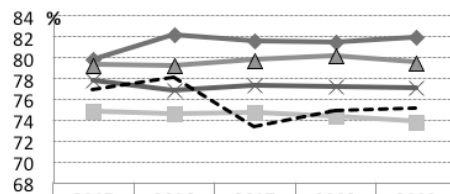
Podsumowanie

Zaobserwowane zmiany w strukturze obszarowej polskiego rolnictwa są widoczne, jednak nadal zbyt słabe i nie wpływają w zdecydowany sposób na przeobrażenia agrarne gospodarstw rolnych. W odniesieniu do gospodarstw objętych systemem FADN, ich struktura agrarna jest korzystniejsza niż w całym polskim rolnictwie.

W badanej grupie gospodarstw powierzchnię zwiększały gospodarstwa największe. Dominowały podmioty o powierzchni 10-20 ha. Pozytywnie należy określić wzrost liczby gospodarstw największych. W przeciwieństwie do typowych gospodarstw w Polsce widoczny był niewielki udział podmiotów o najmniejszym areale.

Niezależnie od zmian obszarowych w strukturze użytków rolnych dominowały grunty orne, natomiast struktura zasiewów zdominowana była przez zboża.

Przeprowadzone badania wskazały, iż gospodarstwa prowadzące rachunkowość rolną odbiegają potencjałem produkcyjnym, o którym w dużej mierze decyduje wielkość gospodarstwa mierzona jego obszarem, od pozostałych polskich gospodarstw. Z analizy wynika, iż gospodarstwa objęte systemem FADN mogą być przykładem dla pozostałych polskich gospodarstw, jaki kierunek rozwoju powinny obrać gospodarstwa indywidualne w warunkach wzrostu konkurencji wynikającej z uczestnictwa Polski w UE.

	2005	2006	2007	2008	2009
—◆— A <	79.88	82.19	81.62	81.45	81.99
—■— B =	74.83	74.59	74.69	74.39	73.84
—▲— C < = 25%	79.27	79.18	79.75	80.12	79.52
—×— D > 25%	77.82	76.86	77.36	77.25	77.11
- - - Polska/Poland	76.84	78.02	73.37	74.86	75.15

Rysunek 2. Udział gruntów ornych w powierzchni UR w latach 2005-2009

Figure 2. The arable land share in the total agricultural land between 2005 and 2009

Źródło: jak na rys. 1

Source: see fig. 1

Większe różnice w udziale wystąpiły w przypadku pozostałych upraw polowych, do których zgodnie z metodologią FADN zalicza się: rośliny strączkowe na nasioną, ziemniaki, buraki cukrowe, zioła, oleiste i włókniste łącznie z nasionami, chmiel, tytoń i inne przemysłowe (łącznie z bawełną i trzciną cukrową). Największą powierzchnię przeznaczoną pod ich uprawę oraz udział w strukturze gruntów ornych miały gospodarstwa zmniejszające areal. Udział ich wahał się od 23% (2005 r.) do 27% (2009 r.). Zdecydowanie najmniejsze znaczenie odgrywały pozostałe uprawy polowe w gospodarstwach o stabilnej powierzchni, gdyż ich udział kształtował się od 15% w 2005 r. do 17% w 2009 r.

Zarówno uprawa roślin energetycznych, jak i warzyw oraz kwiatów miała niewielkie znaczenie we wszystkich grupach gospodarstw. Udział w strukturze gruntów ornych w odniesieniu do tego typu upraw nie przekraczał 3%.

Literatura

- Floriańczyk Z. (red.).** 2009: Rolnictwo Polskie w pierwszych latach akcesji do UE w świetle rachunków ekonomicznych dla rolnictwa., IERiGŻ-PIB, Warszawa, 144
- Juszczyk S.** 2005: Uwarunkowania ekonomiczno-organizacyjne opłacalności produkcji mleka w gospodarstwach wyspecjalizowanych. Wyd. SGGW, Warszawa.
- Siemiński P.** 2008: Konkurencyjność rolnictwa polskiego po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Rozprawa doktorska. UP w Poznaniu – SGGW w Warszawie.
- Wiatrak A.P.** 1982: Dochody i akumulacja w gospodarce chłopskiej. PWN, Warszawa.
- Ziętara W.** 1998: Ekonomika i organizacja przedsiębiorstwa rolniczego. FAPA, Warszawa.
- Żak A.** 2011: Tendencje zmian w strukturze obszarowej gospodarstw w Polsce w latach 2005-2009. *Wiś Jutra*, 5-6.

Summary

The farm area structure improvement is necessary in Poland. Such transformation is induced by increase common agricultural product market. The article presents the farm area and structure changes. Also, the article examines the agricultural land structure and crop mix. The data are based on the farms participating in the FADN farm accounting system.

Adres do korespondencji:

mgr Agata Żak
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Nauk Ekonomicznych
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
tel. (22) 593 42 57
e-mail: agata_mikolajko@sggw.pl